

Bojan Tepavčević i Miloš Milenković

**Antropologija i/kao primenjena etika:
Teorija i metod "skriveni" u Etičkom kodeksu
Američke antropološke asocijacije***

Apstrakt. U kontekstu predstoćeje obnove rada Etnološkog i antropološkog društva Srbije, i normalizacije rada profesionalnih društava, kao i povremenog usvajanja njihovih etičkih kodeksa u Srbiji, analiziramo etički kodeks najveće antropološke profesionalne asocijacije na svetu – Američke antropološke asocijacije (AAA). Polazeći od pretpostavke da etički kodeksi nisu "čisti" moralni algoritmi poželjnog/ispravnog postupanja, već da su obogaćeni/opterećeni "skrivenim" teorijskim i metodološkim pretpostavkama, bilo njihovih neposrednih autora, bilo na nivou prećutnog znanja disciplinarnе zajednice, analiziramo šta sve srpska etnološka/antropološka zajednica može da nauči iz geneze, strukture, funkcije i kritika upućenih etičkom kodeksu AAA. Razmotramo i tezu da su etički kodeksi antropoloških asocijacija legitimacijske narativne prakse, poput magijskih, kojima disciplina pokušava da se iz statusa fluidnog i društveno uglavnom neprepoznatog (pa i opskurnog) zanimanja transformiše u opšte priznato, formalno licencirano i uglednu profesiju. Predlažemo da antropologija u Srbiji, umesto da se ispraznim magijskim formulama nevešto legitimiše kao profesija putem uspostavljanja teorijsko-metodološki opterećenog etičkog kodeksa čija je primena kontraindikovana, izgradi profesionalni status tako što će, u savezu sa primenjenom etikom, ponuditi usluge kastomizacije etičkih kodeksa drugim zanimanjima, u vidu kulturne analize moralnog odlučivanja.

Ključne reči: etički kodeks, AAA, metodologija, "skriveni" teorija i metod, profesionalizacija, primenjena etika

**Da li uopšte ima smisla da antropologija
razvija profesionalnu etiku?**

U kontekstu predstoćeje obnove rada Etnološkog i antropološkog društva Srbije, a imajući u vidu normalizaciju i umnožavanje profesionalnih društava i

* Tekst je rezultat rada na projektu Ministarstva nauke Republike Srbije "Antropologija u 20. veku: Teorijski i metodološki dometi" (ev. br. 147037).

povremeno usvajanje njihovih etičkih kodeksa u Srbiji¹, analiziramo etički kodeks najveće antropološke profesionalne asocijacije na svetu – Američke antropološke asocijacije (AAA). Polazeći od pretpostavke da etički kodeksi nisu "čisti" moralni algoritmi ispravnog postupanja, već da su obogaćeni/opterećeni "skrivenim" teorijskim i metodološkim pretpostavkama, bilo njihovih neposrednih autora, bilo na nivou prećutnog znanja disciplinarnе zajednice, analiziramo šta sve srpska etnološka/antropološka zajednica može da nauči iz geneze, strukture, funkcije i kritika upućenih etičkom kodeksu AAA. Potom razmatramo tezu da su etički kodeksi antropoloških asocijacija legitimacijske narativne prakse, poput magijskih, kojima disciplina pokušava da se iz statusa fluidnog i društveno uglavnom neprepoznatog (pa i opskurnog) zanimanja transformiše u priznatu, licenciranu profesiju.

"Profesije u idealnom slučaju odlikuje sledeći niz međupovezanih dimenzija: naučna ili sistematska opravdanost određenih sposobnosti i veština; 'ekskluzivno', 'istančano' znanje, koje je 'nedostupno laicima' i 'ne može se lako razumeti'. To znanje stiže se u posebnim institucijama, poput univerziteta, profesionalnih škola i tokom pripravničkog staža među profesionalcima. Ono predstavlja osnovu superiornosti profesionalca nad laicima i klijentima. Deo tog znanja predstavlja pravila i stavovi koji usmeravaju njegovu primenu, u smislu da pojačavaju poverenje između profesije i njenog društvenog okruženja. Oni uključuju formalne procedure, rituale, zvanja, profesionalni habitus studioznosti, kolegijalnosti i altruizma, i orijentisanost ka opštem dobru. Profesije su za sebe izborile specifičan način zarađivanja koji odlikuje princip nagrade prikladne statusu, kroz posebne oblike ugovora i naknada. Profesije sebi pripisuju prestiž, razvijajući posebne organizacije za kolektivnu integraciju, samoupravu, samokontrolu i zastupanje sopsitvenih interesa... Profesije teže 'autonomiji'. U istorijskoj perspektivi, to je prvobitno podrazumevalo oslobađanje patronata tradicionalnih sekularnih ili klerikalnih elita, dok je u kasnijim fazama uključivalo smanjenje spoljne kontrole i zavisnosti od države, od bogatih i moćnih, od klijenata ili uživalaca naslednih prava, i od poslodavaca".²

Etički kodeks jedne nastavno-naučno-istraživačke discipline trebalo bi u principu da predstavlja vrstu okvira kojim bi se članovima akademske, istraži-

¹ Iz brojnih primera sve popularnije prakse usvajanja etičkih kodeksa izdvajamo sledeće: <http://www.etickikodeks.org/>, http://www.sam.org.yu/sam_eticki_kodeks.pdf, <http://www.nops.org.yu/modules/kodeks/>, <http://www.bg.ac.yu/pdf/KodeksProfesionalneEtike.pdf>, http://dps.org.yu/index.php?option=com_content&task=view&id=25&Itemid=61, http://www.sudije.org.yu/Members/milos/opsti_akti/standardi_etike_kodeks.

² Siegrist, H. 2001. Professionalization/Professions in History, u Slesmer, N. and P. B. Baltes (eds.), *International Encyclopedia of Social and Behavioural Sciences*. Oxford: Elsevier Science Pergamon, 12154-12155.

vačke i zajednice onih koji disciplinu primenjuju sugerisalo kako da pristupe kolegama, klijentima, studentima i proučavanima u situacijama koje su potencijalno moralno problematične. Ali, kako pokazuju rasprave u vezi sa postojećim kodeksima profesionalnih asocijacija i njihovo često podpadanje pod udar kritike, dileme u vezi s neophodnošću etičkog obavezivanja disciplinarnoj zajednici su izuzetno plodne i veoma sofisticirane. Američka antropološka asocijacija (AAA), najveće antropološko profesionalno udruženje na svetu, povremeno objavljuje, uz značajan polemički odjek u okvirima same discipline ali i van nje, Etičke kodekse i Zvanične stavove (statements) – profesionalne etičke normative kojima se reguliše moralni karakter antropoloških istraživanja i primene rezultata dobijenih tim istraživanjima. U okviru ove studije, kontekstualizovaćemo etičke kodekse AAA u širi okvir profesionalne etike, ponuditi jednu moguću analizu teksta aktuelnog etičkog kodeksa AAA iz 1998. godine, i formulisati ne-eksplicitno etičke, teorijske i metodološke pretpostavke jednog tipa antropologije i jednog stila antropoloških istraživanja, "skriveno" u naizgled etičkom diskursu Kodeksa. Nadamo se da će ovde izneta analiza predstavljati početak debate u vezi s tim da li je Etnološkom i antropološkom društvu Srbije potreban etički kodeks; kako će izgledati; da li će se ugledati na kodekse drugih etnoloških/antropoloških tradicija; ko će ga pisati; da li će biti prevashodno muzeološki, naučnoistraživački, nastavno, ili orijentisan ka primeni; u kojoj meri će se smatrati obavezujućim i dr.

Upotreba termina profesija u slučaju antropologije višestruko je problematična. Taj termin uglavnom se ograničava na jasno profilisana zanimanja. On se najčešće koristi da označi zanimanja koja su iz ovog ili onog razloga stekla visok društveni ugled, ponekad moć a u mnogim društvima svakako uključuju i zavidan imovinski status. To bi značilo da profesijom možemo nazvati bilo koju vrstu zanimanja koja poseduje specifične, za nju tipične karakteristike. Profesija bi trebalo da obuhvata skup pravila, znanja, tehnika, tehnologija, metodologija, institucija, obaveza, itd. Navedeni elementi zahtevaju neku vrstu organizacije na nivou grupe i/ili individue/a: "...znanja i veštine predstavljaju bitne činioce delotvornosti profesionalaca, mada ne sve, s obzirom na to da njihovo puko posedovanje nije dovoljno da samo proizvede posledice. Veštine i znanja se moraju staviti u pogon, a u većini profesija to nije moguće u izolaciji. Potrebni su vam posao, klijenti, potrošači, oprema, pravna zaštita itd."³

³ Debra Dž. Džonson. 2006. *Kompjuterska etika*, Službeni glasnik, Beograd, str. 6. Džonson, u knjizi koja tretira pokušaj jednog važnog ali još uvek *neprofesionalizovanog zanimanja* da stekne takav status – što je situacija slična položaju antropologije kroz čitav XX vek, do danas – ističe da većina profesionalnih uloga nije specifična i ne omogućava niti zahteva neke posebne postupke izvan uobičajenih okvira. Prodavci, građevinski radnici, sekretari i automehaničari ne poseduju posebnu pri-

U tom smislu, bilo koju vrstu zanimanja sa navedenim karakteristikama bismo mogli nazvati profesijom i to bi na teorijskom nivou bilo sasvim legitimno. Ipak, u svakodnevnom životu je drugačije. Određenim vrstama znanja se pripisuje veća odgovornost u odnosu na neka druga znanja i tako bivaju više rangirana na društvenoj lestvici. Neke profesije odnosno zanimanja su slabije plaćena od drugih. Postoji nekoliko profesionalnih uloga za koje se, poput one advokata, lekara i inženjera, može reći da su veoma specifične. To su one uloge koje onima koji ih obavljaju donose odgovornost koja predstavlja izuzetak u odnosu na uobičajenu moralnost.⁴

Ali kako prevazići ovo zdravorazumsko definisanje profesije u odnosu na neregulisano zanimanje? Zašto različiti tipovi znanja (do)nose različite "društvene bodove" njihovim vlasnicima. Ne postoji jasno određujuća definicija profesije. Ona se uglavnom "prepoznaje" u skladu sa određenim skupom karakteristika:⁵ 1) vladanjem ezoteričnim znanjem – ovladavanje ovom vrstom znanja se stiče kroz visoko obrazovanje; to bi značilo da pripadnik jedne profesije mora da poseduje takvo znanje kako bi mogao njome da se bavi. S druge strane, oni koji ne poseduju određeno znanje ne mogu ni da se bave određenim profesijama; 2) autonomijom – pripadnici profesija obično poseduju značajnu autonomiju u svom radu u poređenju sa onim profesijama čiji pripadnici dobijaju naloge; takva autonomija delimično se opravdava time što njihov rad počiva na ezoteričnom znanju; 3) formalnom organizacijom – profesije obično poseduju objedinjujuću formalnu organizaciju koju priznaju državna ili federalna vlada, i ta organizacija može da kontroliše prijem novih članova i standarde profesionalne prakse; 4) etičkim kodeksom – profesije obično imaju sopstveni kodeks profesionalnog ponašanja). On predstavlja i način da se uspostave i standardi u nekoj oblasti i mehanizam održavanja nje autonomije, kao i 5) društvenom funkcijom – obično se smatra da profesionalci obavljaju funkcije koje su važne za društvo. Na primer, uloga medicine jeste da održava i unapređuje zdravlje, a advokature (iako nisu samo advokati odgovorni za sprovođenje pravde) da odigraju ključnu ulogu u insitucijama čiju funkciju predstavlja ostvarivanje pravde.

Bilo bi pogrešno pomisliti da ova teorijska definicija pojam profesije čini fiksiran i nepromenljiv. U pitanju nije jednostavna i nedvosmislena dihotomija zanimanje/profesija, u smislu da za bilo koje od zanimanja jednostavno treba da se utvrdi da li predstavlja profesiju ili ne u skladu sa ovde iznetim krite-

vilegiju niti društvenu moć na osnovu pripadnosti profesiji ali ipak deluju u jasno definisanim i specifičnim zanimanjima – što je slučaj i sa predstavom kakvu o sebi imaju i antropolozi.

⁴Alan Goldman. 1980. *The Moral Foundations of Professional Ethics*, Totowa, NJ: Rowman and Littlefield.

⁵Džonson, op. cit, 112-115.

rijumima. Profesionalcima se uglavnom smatraju oni društveni akteri koji obavljaju funkcije koje su važne za društvo. Ali na osnovu čega ustanoviti kriterijum prema kojem bismo mogli precizno utvrditi delotvornost i/ili utilitarnost profesije na šire društvo. Pod delotvornošću se podrazumeva moć da se utiče na svet – posao pojedinca u okviru neke profesije koja nije specifična ima posledice u smislu stvaranja novih dostignuća ili potencijalnog rizika po društvo. Individue su delotvorne u tom smislu što imaju profesionalne uloge, veštine i znanja čijom upotrebom mogu uticati na svet. To bi značilo da individua u izvesnom smislu postaje i moralni akter onog momenta kada postane nosilac profesionalne uloge zbog toga što one sa sobom nose određena prava i odgovornosti koje nemaju drugi, ne-profesionalni društveni akteri⁶.

Jednostavno je utvrditi koliko su medicina, pravo ili arhitektura društveno bitne profesije ali je teže "dokazati" koliko uloga antropologije može biti značajna za društvo. Ukoliko se ozbiljnije pozabavimo načinom na koji se određena profesija odnosi prema sopstvenoj odgovornosti možda bismo mogli utvrditi i stepen njene društvene korisnosti. Jer, ukoliko neka profesija unutar svojih okvira samoinicijativno pokrene pitanje etike, odgovornosti prema klijentima, finansijerima ili javnosti, to bi onda trebalo da implicira njenu visokorangiranu društvenu poziciju u smislu odgovornosti, njenu spremnost da se legitimise i kvalifikuje za monopol nad određenim domenom stvarnosti. Međutim, teško je unapred utvrditi stepen štetnosti eventualnih posledica profesionalne neodgovornosti na osnovu kojeg bismo mogli utvrditi listu prioriternih profesija. Još je teže napraviti listu manje bitnih profesija i rangirati ih u situacijama u kojima vlade raspoređuju državni budžet. Kao što je već istaknuto, profesionalne uloge sa sobom nužno nose posebna prava i odgovornost. Kada govorimo o odgovornosti u društvenom smislu onda bismo mogli zaključiti da je hijerarhijski odnos između profesija i zanimanja "logičan". To nas vodi profesionalnoj etici kao kriterijumu koji bi mogao da posluži zajednici koja upražnjava neko zanimanje da se relegitimise kao ugledna profesija.⁷

⁶ Johnson, op. cit., 18.

⁷ Problem profesionalne odgovornosti stupa na scenu onog momenta kada dođe do *konflikta odgovornosti* prema različitim stranama. Najpoznatiji konflikt ovo tipa bi bio konflikt između odgovornosti prema poslodavcu (instituciji, zajednici, itd.) i prema društvu. Jedna od funkcija etičkog kodeksa jeste neka vrsta zaštite potencijalno "suprotstavljenih" strana između kojih može doći do konflikta a njegovo mesto – prema onima koji ga pišu – bi trebalo da bude u nedefinisanoj prostoru između tih strana. To znači da treba da prepoznamo da su moralne dileme antropologa/škinja (kao i drugih profesionalaca) različite od dilema "običnog čoveka". Ovo podrazumeva prepoznavanje moralne složenosti sredinâ u kojima takvi stručnjaci rade, kao i posebne delotvornosti kakvu oni u njima stiču. Ustanovljavanjem etičkog kodeksa od strane profesionalne zajednice uspostavlja se i neka vrsta poverenja u profesiju od strane javnosti. Društveni status i korisnost neke profesije zavise i od monopola nad društve-

Etnologija/antropologija u Srbiji nema monopol nad određenim domenom stvarnosti – društvo joj preko države nije poverilo licencu da se organizuje u nekom specifičnom smislu u kojem su tu licencu poodavno i samorazumljivo izborili lekari, advokati ili inženjeri. Osim u kontekstima garantovane, mada ograničene, opšte autonomije naučno-istraživačkog i nastavnog rada⁸, nema nekog specifičnog niti u javnosti prepoznatljivog skupa karakteristika koji bi disciplini garantovao status profesije, osim tradicionalne uloge profesionalnog patriotizma, namenjene etnologiji posle romantičarske pobede u istoriji antropoloških i širih socijalno-teorijskih ideja u Srbiji početkom XX veka.⁹ Srpska antropologija nije usamljena ovim povodom, a rasprave o profesionalnoj specifičnosti antropologije toliko su brojne da zavređuju posebnu studiju. Ipak, ono što nam se čini kao simptomatično i vredno daljeg razmatranja jeste činjenica da se etički kodeksi antropoloških udruženja množe, ali da uporedo tom procesu ne raste broj društava u kojima je antropologija jasno profilisana profesija. U tom smislu, etičke kodekse ćemo – osim kao teorijsko-metodološki obogaćene tekstove – tumačiti i kao izraze lažne nade, kao diskurzivne "maske" društvene neprepoznatljivosti; kao pokušaje da se dostigne društveni status "pravilnih" profesija u verovatno bezizglednoj situaciji u kojoj je disciplina i dalje pre polje interdisciplinarnе intelektualne slobode nego jasno profilisano i licencirano zanimanje.

Problemom ćemo pristupiti iz detektivske perspektive analize javnih diskursa. Primenjivaćemo pretpostavku prema kojoj Kodeks AAA, uprkos činjenici da se poziva na univerzalne ljudske vrednosti i globalne moralne principe, zapravo predstavlja kontingentan etički proizvod specifične kulturne situacije opterećen/obogaćen teorijsko-metodološkim korpusom jedne specifične antropološke tradicije, vešto skriven govorom o dužnostima, pravima i moralnim odlukama. Inspiraciju crpimo prevashodno iz skoro jednovjekovne tradicije kritičke pedagogije, koja od Djuija, preko Snajdera i Freirea, do Margolija obrazovanje posmatra kao proces socijalizacije – kao kulturnu praksu koja vešto "krije" i time konzumentima "tiho" i s velikom uspešnošću sugerise implicitne metafizičke, epistemološke, etičke i, najvažnije, socijalno-strukturne preferen-

nim (ili vladinim) poverenjem koje se postiže uspostavljenjem monopola nad nekom specifičnom (društvenom) aktivnošću i/ili utilitarnošću.

⁸ Pogl. posebno Zakon o visokom obrazovanju: www.bg.ac.yu/pdf/zakon_o_visokom_obrazovanju.pdf i Zakon o naučnoistraživačkoj delatnosti: http://www.mntr.sr.gov.yu/lat/images/stories/Pravna_akta/zakoni/zakon_o_naucnoistrazivackoj_delatnosti-lat.pdf.

⁹ Više o ovom problemu pogl. Kovačević, Ivan. 2005. Iz etnologije u antropologiju: srpska etnologija u poslednje tri decenije 1975-2005. u: Gavrilović, Ljiljana i Dragana Radojičić (ur.) *Etnologija i antropologija: stanje i perspektive*. Beograd: Etnografski institut SANU, 11-19.

cije.¹⁰ Tako i mi Kodekse i Zvanične stavove AAA posmatramo kao sugestivne akte, koji tiho definišu i – ukoliko bi ih se istraživači stvarno pridržavali – bespovratno sužavaju, kako opseg mogućeg u istraživanju, tako i same koncepte "istraživanja", "teorije", "metoda" i "nauke".

Opšti okvir problema

Pitanja interesantna etici, a posebno profesionalnoj etici, su tokom istorije institucionalizacije američke antropologije bila različito konceptualizovana, pa trenutno važeća verzija Kodeksa AAA predstavlja rezultat dugog pregovaranja, višestruke krize identiteta discipline, kolonijalnog greha i, posebno, nesigurnosti u vezi s tim kako je moguće da jedna antropologija tako važna i bitna disciplina kao što je antropologija nema priznat status profesije. Autori poput Pelsa skloni su mišljenju da je istorija profesionalne antropologije uglavnom bila određena napetošću između Zapadnog diskursa zasnovanog na etičkoj dvoiličnosti i na specifičnoj antropološkoj doktrini o dvostrukim identitetima¹¹. Kulturna politika moderne etike je sazdana od diskurzivne oscilacije između apsolutnog poricaja politike koja podrazumeva etičke standarde i apsolutnu afirmaciju politike koja u okviru polja svog dejstva uključuje parcijalno korišćenje etičkih standarda. Zapadni etički diskurs nije sačinjen samo od prava, odgovornosti ili individualne slobode već i od ideja bunta protiv nelegitimnih korišćenja prava i demaskiranja razbuktalih etičkih mreža i identiteta¹². S jedne strane, Zapadne teorije pretpostavljaju etiku koja poriče politiku dok, sa druge strane, one impliciraju političke interese koji će etička rasuđivanja staviti pod sopstveno (političko) okrilje. Upravo je ovo razlog zbog kojeg autori kada govore o etici ukazuju na njihovu dvoiličnost. Idući dalje ovim paralelnim linijama razmišljanja, dolazimo ne samo do njihove dvojake, dvostruke i/ili dvoilične prirode već upravo do etike (odnosno ne-etike) kao pod-

¹⁰ Pogl. posebno Djui, Džon. 1971. *Vaspitanje i demokratija: Uvod u filozofiju vaspitanja*. Cetinje: Obod; Snyder, Benson R. 1973. *The Hidden Curriculum*. Boston: MIT Press; Freire, Paolo. 1998. *Politics and education*. Los Angeles: UCLA; Margolis, Eric ed. (2001) *The Hidden Curriculum in Higher Education*. New York and London: Routledge.

¹¹ videti: Peter Pels, u: *Professions of Duplexity: A Prehistory of Ethical Codes in Anthropology [and Comments and Reply]*, (Michel Agier, Hermann Amborn, J. A. Barnes, Jean Copans, Gudrun Dahl, Carolyn Fluehr-Lobban, Ananta K. Giri, Laura Nader, Antonius C. G. M. Robben, Heiko Schrader, Cris Shore, Jeffrey Sluka, George Ulrich, Philip Quarles Van Ufford, Murray L. Wax), *Current Anthropology*, Vol. 40, No. 2. (Apr.), 1999: 101-136.

¹² videti: Alasdair MacIntyre, *After virtue: A study in moral theory*, (ad edition), Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1984, str. 68 i dalje

teksta koji se ovde implicira. To je srž konteksta u kojem se formira i debata o aktuelnom Kodeksu AAA.

(Ne)namerna upotreba duplih standarda u profesionalnoj praksi pod okriljem kolonijalizma dovela je moralno ponašanje antropologa u dvojaku situaciju. Ta karakteristična dvostrukost bazirana je na elementarnoj uslovljenosti etnografije i profesionalizacije antropološke prakse koja se manifestuje kroz pojavu etičkih kodeksa.

Ispitivanje različitih načina u odnosu na koje je ova napetost funkcionisala u različitim periodima tokom istorije discipline pokazuje da se institucionalizacija nekih moralnih standarda u antropologiji, kroz formu etičkih kodeksa pokazala, ne samo kao skorašnja potreba, već i kao veoma neuobičajena. Kada se danas govori o etici u antropologiji akcenat se uglavnom stavlja na pregoavanje i sa proučavanima i sa finansijerima istraživanja, što potrebu za etičkim kodeksima može učiniti nekorisnom i/ili opasnom strategijom.

Postojanje etičkog kodeksa je potreba koja se, prema Pelsu (Pels), kreirala u "okviru opšte epistemologije profesionalizma"¹³. Takva opšta epistemologija predstavlja proizvod međuratnog perioda tokom kojeg je uspon akademske ekspertize težio da poveže javne službe s profesionalnom inteligencijom. Pod plaštom ovakve profesionalne ideologije etički kodeksi su osmišljeni da bi osigurali/obezbedili kompetentnost i čast profesije, kao i da bi članovima profesije obezbedili poverenje i od strane klijenata i/ili poverenje proučavanih zajednica/pojedinaca. Suprotno opštoj etici profesionalizma, anglo-saksonska antropologija je odredila poseban smer u okviru sopstvene profesionalizacije. Devetnaestovekovno antropološko "posvećivanje" konceptima kulturnih različitosti uslovlilo je da njen sopstveni (disciplinarni) moral bude dvostruk: između mogućnosti koje stvaraju moralnu dvoličnost antropolozima ne preostaje ništa drugo osim da usvoje "dvostruke standarde". U tom smislu su – tokom šezdesetih godina dvadesetog veka – antropolozi, u nameri da što bolje re-prezentuju disciplinu, sve više akcenat stavljali na etiku i na uspostavljanje etičkih kodeksa. Etika je u ovom kontekstu shvaćena u smislu autonomnog autoriteta nad interesima društva, što je koncept koji prema Kerijeru predstavlja proizvod okcidentalizma, odnosno slike koju su dominantni sektori Zapadne kulture oblikovali o sebi za druge¹⁴.

Ako data (akademska) kulturna tradicija daje sebi za obavezu da zasnuje pravo nad odlučivanjem šta je za nju dobro a šta ne, ona se time definiše kao superiorna strana u svakom potencijalnom sukobu interesa. Ključne postavke slike o sebi leže u potrebi da se proizvode standardi koji su kulturno specifični i/ili politički prihvatljivi a koji su navodno zasnovani na univerzalnoj ljudskoj

¹³ Pels, op. cit, str. 102

¹⁴ James Carrier. 1995. *Occidentalism: Images of the West*, Oxford: Clarendon Press, 1-35.

prirodi. Univerzalnost ljudske prirode ne bi toliko bila problematična kada bi se koristila u okvirima koji ne zahtevaju ispunjavanje političkih ili akademskih (u ovom kontekstu opet političkih) interesa. Etičkim kodeksima se na najjednostavniji način, a za potrebe što povoljnije saradnje s klijentima (=javnošću, društvom), obezbeđuje takozvana profesionalna standardizacija pod plaštom univerzalnog morala.

Onako kako se prema tome odnosi Američka antropološka asocijacija u svojim Zvaničnim stavovima, etnografija podrazumeva istraživanje ljudskog ponašanja i uslova u kojima ljudi žive, ona se bavi opisivanjem kulturnih sistema ili aspekata kulture. Bazu za bavljenje pomenutim fenomenom/ima antropolozi/škinje nalaze u terenskim istraživanjima u okviru kojih istraživač/ica praktično biva utisnut/a u svakodnevni život proučavane zajednice, s ciljem što boljeg i jasnijeg sagledavanja njihovog socijalnog univerzuma, odnosâ u okviru njega kao i relevantnih tačaka koje ga čine specifičnim. Etnografsko istraživanje svoju pažnju usmerava na verovanja, vrednosti, rituale, običaje i ponašanje individua kroz interakciju sa socio-ekonomskim, religijskim, političkim i geografskim okruženjem. Etnografija, dakle, podrazumeva proučavanje pojedinaca i/ili društvenih grupa u različitim kontekstima socijalne stvarnosti a to proučavanje podrazumeva kratkotrajne/dugotrajne odnose između istraživača i učesnika njegovog istraživanja¹⁵. Upravo je pomenuti odnos – između istraživača/ce i istraživanog/e – mesto koje autori Kodeksa ističu kao ključni razlog koji motiviše potrebu za konstituisanjem etičkih kodeksa.¹⁶

Elementarni problemi koji pokreću pitanje etike i potrebe za etičkim kodeksima odnose se prvenstveno na uslove pod kojima se istraživanja sprovode kao i na regulisanje ponašanja antropologa/škinja tokom sprovođenja istraživanja. Na prvom mestu nalazi se pravo na privatnost ličnosti¹⁷. Postoji mnogo različitih razloga zbog kojih se u odnosu na osobenosti proučavane zajednice moraju ili bi bar trebalo da uspostavljaju njihova prava na privatnost. U odnosu na njihove interne sisteme vrednosti, grupne mitove, rituale i religijske običaje antropolog/škinja bi trebalo da se odnosi sa poštovanjem. Različite zajednice u odnosu na samo-uspostavljene sisteme vrednosti imaju različite interese da zaštite određene informacije, lokacije ili dokumentaciju koja je vezana za grupne interese. Pristanak informanata/tkinja i poverljivost informacija su sledeći na listi elementarnih problema koji ulaze u etičke norme kodeksa. Pels ukazuje na činjenicu prema kojoj i antropolozi/škinje, poput nekih drugih profesionalaca – psihologa, lekara ili zanimanja kao što je svešteničko – imaju za

¹⁵American Anthropological Association, *Statement on Ethnography and Institutional Review Boards*, Adopted by AAA Executive Board June 4, 2004.

¹⁶Loc. cit.

¹⁷Joseph G. Jorgensen. 1971. On Ethics and Anthropology, *Current Anthropology*, Vol. 12, No. 3. (Jun.): 321-334, 327.

dužnost da obezbede poverljivost i privatnost svojim proučavanima ukoliko oni to žele. Pristanak informanata/tkinja na saradnju bi trebalo za obe strane da bude potpuno otvoren u smislu motiva, informacija i planova koji su bitni za proučavane kao punopravne ljudske jedinice. U tom smislu, antropolozi/škinje su (oba)vezani pravom informanata/tkinja na privatnost i ta činjenica ne predstavlja ništa drugo do moralnu obavezu. Kodeks ne propisuje nikakvu normu za način na koji će istraživač/ica doći do dobrovoljnog pristanka, iako se pozivanjem na ljudska prava, sasvim legitimno, zahtev za dobrovoljnim pristankom u okviru kodeksa smatra nužnim i obaveznim.

Kada govorimo o pristanku informanata/tkinja neophodno je skrenuti pažnju i na specifičan primer istraživanja sprovedenih među plemenskim narodima koji su uglavnom bili ili nepismeni ili polupismeni. U tom smislu antropolog/škinja ima dvostruku obavezu – obavezu da obezbedi pristanak i obavezu da prilikom upoznavanja polupismenog/e ili nepismenog/e informanta/kinje sa motivima i planovima istraživanja koje će biti sprovedeno ne dođe do obmane ni jedne od dvaju strana. Počev od elementarnih delova jednog antropološkog istraživanja, kao što su pristanak informanata/tkinje i pravo na privatnost, pa sve do sakupljanja podataka ili elemenata materijalne kulture, preko teorijske sinteze sakupljenog materijala pa sve do objavljivanja studija "antropološki zadatak" se – sudeći po tekstu kodeksa – umnogome svodi na etiku.¹⁸

Potrebom da se ustanovi etički kodeks se direktno ukazuje na potrebu da se bude obavezan odgovornosti na koju "društveni naučnici" polažu kada govore o istini kao regulativnom idealu discipline. Baveći se ovom temom Fiš¹⁹ ukazuje na problem višestrukih i podeljenih lojalnosti društvenog aktera te tako i društvenog naučnika. Neophodnost preispitivanja sopstvenih etičkih nazora tokom istraživanja mnogo je imanentnija onima koji se bave ljudima samom činjenicom što su i sami ljudi. U tom smislu Fiš postavlja pitanje koje može biti ključno u preispitivanju motiva i rasprava u vezi sa etikom etičkih kodeksa: da li je antropolog prvo antropolog ili je prvo član neke grupe? Ovo naizgled retoričko pitanje može u teoriji i praksi imati mnogo dalekosežnije posledice nego što se to zapravo čini. Ukoliko se antropolog oseća više pripadnikom neke ne-profesionalne grupe – nacije, religijske zajednice ili političke partije – nego pripadnikom profesije, on će lojalnost crpeti iz nekog iz-

¹⁸ Ovde je nužno primetiti da Kodeks implicira naivno devetnaestovekovno shvatanje naučnog procesa koji *počinje prikupljanjem etnografske građe a završava se formulisanjem teorijskih uopštavanja*. Više o pozitivističkom nasleđu i presumpciji naivnosti u američkoj antropologiji pogl. Milenković, Miloš. 2007. *Istorija postmoderne antropologije: Teorija etnografije*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar.

¹⁹ Jefferson M. Fish. 2005. Divided loyalties and the responsibility of social scientists. *The Independent Review*, v. IX, n. 3, Winter: 375–387.

vora drugačijeg od onog koji su zamislili pisci Kodeksa. Međutim, pre nego što se svako od nas individualno zapita šta ima primat i u odnosu na šta se uspostavlja potrebno je razmotriti šta je već uspostavljenoj antropologiji kao disciplini primarno i u odnosu na šta se ona uspostavlja/la.

Problem leži u tome što ova dilema sobom nosi nebrojano mnogo potpitanja koja neizbežno referiraju i na to da li smo prvo građani, belci, heteroseksualci ili vernici – ili bilo šta drugo što spada u identitet(e) kroz koje se manifestujemo – pa tek onda antropolozi/škinje odgovorni/e društvu sa kojim smo "sklopili ugovor" profesionalizacijom stečenog znanja i ulaskom u akademsku zajednicu. Proces uspostavljanja i usvajanja etičkog kodeksa tako predstavlja i političko pitanje koje otvara debatu na više nivoa. Političko, zbog toga što može biti upotrebljeno u političke svrhe, kao i zbog toga što može predstavljati izraz različitih vrednosti određene grupe ljudi u određenom istorijskom momentu. Ukoliko se teorijska orijentacija jedne istorijske epohe, škole ili akademske zajednice u određenom vremenskom periodu legitimno konstituiše oko proizvodnje znanja o nekome ili nečemu, onda se i moral discipline može svrstati u mehanizme proizvodnje znanja o odnosu prema nekome ili nečemu. Društvo – shvaćeno u najširem smislu – trudi se da samom sebi bude korektivni element. Akademska zajednica predstavlja društvo u malom kada vrši (etičke) korekcije unutar sopstvenih okvira a u odnosu na društvo (=javnost) sa kojim korespondira.

Ova vrsta korespondencije između profesije i javnosti (=društva) ne mimoi-lazi ni antropologiju – naprotiv – odnosi između antropologije i javnosti nisu novina dvadesetprvog veka²⁰. Još u samim začecima onoga što danas detektujemo kao disciplinarno nasleđe, mogu se nazreti ideje koje su se kasnije razvile u pitanje odgovornosti, etike i dužnosti antropologije u odnosu na javnost. Uprkos činjenici da debate oko etike u američkoj antropologiji danas predstavljaju legitimno polje za teorijsko manevrisanje²¹ mogli bismo zaključiti da je sve počelo na mestu na kojem teorije naizgled nema – u muzeju. Muzej je bio (i ostao?) najčešće i najzastupljenije mesto pomenute korespondencije između antropologije i šire javnosti odnosno društva. Prva pitanja odgovornosti prema javnosti i prema onima koje toj javnosti kroz rezultate istraživanja predstavljamo, počela su se postavljati upravo oko etičke odgovornosti u muzejima²². Da li smo više odgovorni prema onima čije elemente materijalne kulture izlažemo u muzejima

²⁰ videti: Stephen Nugent. 2001. Anthropology and Public Culture: The Yanomami, Science and Ethics, *Anthropology Today*, Vol. 17, No 3, (Jun): 10-14.

²¹ videti: (grupa autora), Issues in the Ethics of Research Method: An Interpretation of the Anglo-American Perspective [and Comments and Reply], *Current Anthropology*, Vol. 17, No. 3, 1976: 457-481.

²² videti: Andrew L. Christenson. 1979. The Role of Museums in Cultural Resource Management, *American Antiquity*, Vol. 44, No. 1 (Jan.): 161-163.

ili pak prema onima kojima je muzej jedan od osnovnih vidova kulturne edukacije? Da li je bitnije da publici (=javnosti, drušvu) damo preciznu sliku kulture koju predstavljamo ili je bitnije da im kroz kontekstualizovanu (re)prezentaciju materijala ukažemo na različitosti u kojima obitavamo? I da li je to uopšte dužnost antropologije i/ili je u pitanju pravo na individualni izbor antropologa? Pravne obligacije zasigurno nema ali nam ostaje moralna dimenzija koju bi kao pripadnici ljudske vrste trebalo da osećamo, a ne da je ispunjavamo nje same radi. Međutim, ostaje pitanje koje već više od deceniju pokreće etičke debate antropologiji, posebno muzeologiji ali i u drugim poddisciplinama – da li je profesionalna etika samo individualni izbor između ispravnog/moralnog i neispravnog/nemoralnog ili je u pitanju nešto mnogo kompleksnije; da li je etika samo verovanje u vrednosti koje se uspostavljaju u okviru neke sredine, zajednice ili kulture i koliko tipova etikâ zapravo ima; kojoj od njih treba da ukažemo poverenje i odgovornost, i kako dolazi do konsenzusa prilikom sastavljanja etičkog kodeksa u antropologiji koja se "meša" u etike onih koje proučava.

Zanimljivo je da su rasprave o tome da li je nužno da antropologija razvija profesionalnu etiku svojevremeno uobličene izuzimanjem primenjene etike. Pod etikom se u teoriji tada podrazumevala distinkcija normativna/metaetika, u sasvim školskom smislu: "Normativna etika tretira postupke i sudove koji podrazumevaju kategorije ispravno/neispravno ili moralno/nemoralno dok je metaetika povezana sa značenjem, funkcijom i prirodom normativnih sudova i načina na koje se mogu opravdati".²³ U tom smislu se i Vajlner²⁴ pita ima li antropologija – s obzirom na činjenicu da nema jasno razvijen teorijski model utvrđivanja istine – pravo da se poziva na moralnu obaveznost zasnovanu na (naučnoj) odanosti istini? Ova autorka ističe kako je koncept antropologije kao vokacije, sa svim svojim upotrebama fundamentalno različit i nepomirljiv s konceptom antropologije kao usluge, robe, dobra, u službi biznisa ili politike. Kada bismo se odlučili za antropologiju kao servis za pomoć i rešavanje socijalnih problema, etiku bismo posmatrali odgovornije. Antropologija kao vokacija zahteva mnogo veću moralnu angažovanost nego ona antropologija koja se ne definiše kao služba za rešavanje problema kojima se bavi.

Kratak pregled evolucije/transformacije etičkih kodeksa AAA

Američka antropološka asocijacija (AAA) je najveće antropološko profesionalno udruženje na svetu. Osnovni zadaci i ciljevi AAA svode se na "una-

²³ videti: Joseph G. Jorgensen. 1971. On Ethics and Anthropology, *Current Anthropology*, Vol. 12, No. 3 (Jun.): 321-334.

²⁴ Dorothy Willner. 1973. Anthropology: Vocation or Commodity?, *Current Anthropology*, Vol. 14, No. 5 (Dec.): 547-555.

pređivanje i širenje antropološkog znanja kao proučavanja čovečanstva sa svih aspekata (arheološkog, biološkog, etnološkog/antropološkog, lingvističkog, etc)." Da bi unapredila antropologiju i ispunila svoje ciljeve AAA se, propisujući kodekse i objavljujući neku vrstu osnovnog okvira ili "programa i plana" svoje delatnosti, obavezuje na ciljeve kao što su: unapređenje profesionalnih interesa antropologa, širenja antropološkog znanja za potrebe rešavanja društvenih problema, promociju celokupnog polja antropologije u svojoj različitosti, reprezentaciju discipline nacionalno i internacionalno u javnom i u privatnom sektoru i, najzad, ujedinjavanje antropologije na svim poljima imajući u vidu stvaranje mogućnosti za prevazilaženje granica same discipline²⁵.

Asocijacija je još 1967. godine usvojila nacrt etičkih smernica namenjenih svojim članovima; smernice su podrazumevale set opštih uputstava za terenska istraživanja. Ova uputstva su se odnosila na pokušaj da se u nekom smislu unapred ukaže na potencijalne etičke situacije i dileme u kojima se autori/ke mogu naći. Etičke smernice su bile dopunjene u obnovljenoj verziji Kodeksa 1971. godine kao i u verziji iz 1998. godine koja će biti predmet analize u ovom radu.

Potreba za podizanjem svesti o etičkim dilemama u kojima se antropolog/škinja u datim situacijama može naći, dolazi najčešće od uverenja da se tokom istraživanja uglavnom razvijaju (potencijalna) osećanja empatije za ljude koji su predmet istraživanja, kao i na osnovu potrebe za profesionalnim angažmanom i odgovornošću za njihovu dobrobit. Iako za mnoge koji su kritikovali postmodernu "pojam postmodernizam označava nekoga ko nema pojma o čemu govori... što dalje implicira da su postmodernisti potpuno bez veze sa problemima i brigama savremenog sveta",²⁶ ne sme se prenebregnuti činjenica da su upravo zbog nazora koje je donela postmoderna, antropolozi/škinje postali osetljivi/e na sopstvenu poziciju autoriteta, te i etike s tim u vezi. Različite forme i izazovi savremenog antropološkog istraživanja nameću veliki pritisak onima koji ih sprovode. Pod uticajem takvog pritiska može doći do tretiranja ljudi koji su predmet proučavanja pre kao "predmeta" nego ljudskih bića kakvi su i sami/e antropolozi/škinje. U tom smislu etika i etički kodeks/i zauzimaju važno mesto u samoodređenju sopstvene istraživačke/akademске/teorijske pozicije tokom poslednjih decenija.

Što se samog etičkog kodeksa tiče, njegova namena se od strane Američke antropološke asocijacije definiše već u preambuli, u okviru koje se naglašava činjenica da su antropolozi – bilo predavači, bilo istraživači – članovi velikog broja različitih grupa koje, svaka ponaosob, imaju svoj moralni sistem vrednosti ili čak neku vrstu (mahom neformalnog) kodeksa. Pored osnovne moralne

²⁵ Mission & Goals, <http://www.aaanet.org/committees/ethics/ethrpt.htm>

²⁶ Aleksandar Bošković, Postmodernizam, antropologija i zdrav razum, *Sociologija* XL (2), 1998, 211-232, str. 214

obaveze prema akademskoj zajednici kojoj pripadaju, antropolozi/škinje imaju svoje moralne "dužnosti i obaveze" prema drugim grupama kojima jednako pripadaju (porodica, religija, itd). Zbog toga se Asocijacija oseća obaveznom da predloži neku vrstu kodeksa kako bi pomogla istraživačima/cama prilikom etičkih dilema sa kojima se, prilikom sprovođenja istaživanja, neizbežno susreću i kako bi se obavezala javnosti prema kojoj oseća moralnu odgovornost. Zbog specifičnih uslova rada na terenu, antropolozi/škinje dolaze u situacije u okviru kojih mogu razviti bliske veze sa osobama i/ili životinjama sa kojima rade pa se zbog toga unapred moraju informisati o različitim (etičkim) situacijama u koje mogu dospeti i oni sami i istraživanje, a u širem smislu i disciplina. U prvom Kodeksu AAA objavljenom 1971. godine, a u vezi sa odgovornošću istraživača/ica, kaže se: "...antropolozi/škinje su takođe odgovorni i javnosti – svim mogućim konzumentima njihovih profesionalnih postignuća. Njima duguju obavezu prema objektivnosti i istini pri širenju rezultata svojih istraživanja i izveštaja koje su kao proučavaoci čovečanstva dužni da daju".

Antropolozi/škinje koji posvećuju svoje profesionalne živote razumevanju ljudi nose se s odgovornošću visokog rizika kada svoje rezultate iznose u javnost bilo kao individue ili kao kolektiv. Oni se, dakle, nose da profesionalnom odgovornošću doprinesu adekvatnijem sagledavanju realnosti na kojoj javno mnjenje i politika mogu biti bazirani. Implikacije koje različiti rezultati istaživanja mogu imati na javnost, u bilo kom smislu uvek padaju na odgovornost onih koji su ih sproveli kao i na javnu odgovornost discipline koju poput metonimij-skog znaka zastupaju u toj istoj javnosti. Upoređujući odeljak koji se tiče odgovornosti prema javnosti u Etičkom kodeksu iz 1998. godine nailazimo na sledeće: "...antropolozi/škinje bi trebalo da prilagode rezultate svojih istraživanja tako da ih približno prilagode finansijerima, studentima, donosiocima odluka i ostalim ne-antropolozima... oni mogu birati između pozicije aktera koji prosto širi rezultate istraživanja do pozicije zastupanja onih koje istražuje".

Značajna razlika u odnosu na preporuke kodeksa iz 1971. godine jeste u tome što se u aktuelnoj verziji akcenat stavlja pre na određene grupe (studente/kinje, finansijere, etc.) u okviru javnosti, nego na javnost kao zamišljenu celinu. Druga bitna promena jeste u tome što se zastupanje pojavljuje kao individualni izbor a ne kao moralna obaveza antropologa/škinje. U tom smislu, moguće je razmatrati pitanje vremena i teorijske klime u konstituisanju onoga što se naziva etički ispravnim ponašanjem kada se govori o prezentaciji rezultata antropoloških istraživanja. U odnosu na koji sistem vrednosti i u odnosu na kakvu politiku je došlo do modifikacije etičkog kodeksa AAA? Kao što sami autori Kodeksa kažu – osnovna namera bila im je da se unapredi polje rasprave i edukacije na temu etike, uz jasnu ogradu da Asocijacija ne izriče nikakve osude u slučaju nepridržavanja. U uvodu Kodeksa se, pored obaveštenja o strukturi i ustrojstvu Asocijacije navodi i formulacija koja upućuje na još jednu vrstu ograde – AAA nudi neku vrstu nacrtu a ne fiksiranu formulu za donošenje moralnih odluka –

čime se ponovo anticipira "savetodavno" tkivo kodeksa. U tom smislu se smernice koje se daju u kodeksu tiču opšteg konteksta mogućih situacija u kojima je donošenje etičkih odluka neizbežno, ali se jednako postavlja i pitanje dijapazona dejstva kodeksa, odnosno na koga tačno i u kojim tačno situacijama treba primeniti principe koje kodeks nudi. Profesionalni etički kodeksi se bave time kako bi osoba trebalo da postupa, kao i ponašanjem koje nečija socijalna uloga (ili profesija) zahteva. Etički kodeksi ne bi trebalo da definišu nečije profesionalno interesovanje niti da se bave određenjem pojmova kao što su nauka, naučnik/ca, antropolog/škinja, humanista/tkinja, etc.

S tim u vezi, Komisija sastavljena od članova/ica Asocijacije koja se bavi la preispitivanjem Kodeksa naglasila je sledeće: "...kodeks je javni moralni sistem u okviru kojeg osobe na koje se odnosi, oni čijim se ponašanjem upravlja ili se ono osuđuje od strane sistema, imaju svest o tome šta takav sistem zabranjuje, iziskuje ili ohrabruje".²⁷

Takav javni moralni sistem uključuje pravila koja se moraju poštovati i ideale koji ohrabruju i podstiču ljude kako da se postave i/ili ophode prema nekome/nečemu. U tom smislu, otvaraju se mnoga teorijska i politička pitanja kao što su pitanje ko određuje šta je u najboljem interesu ljudi koje proučavamo, ko odlučuje ko ima pristup informacijama, da li sve grupe koje antropolozi/škinje proučavaju zavređuju trud da budu promovisane za dobrobit cele grupe, šta se podrazumeva pod dobrobiti, itd.

Antropološka udruženja poput Američke antropološke asocijacije ne obavezuju se da na bilo koji način kažnjavaju svoje članove zbog eventualnog kršenja odrednica kodeksa. Takođe, članovi Američke antropološke asocijacije nisu dužni da potpisuju niti da se na bilo koji način obavezuju prema principima i odrednicama koje kodeks Asocijacije savetuje. Etički odbor asocijacije uglavnom zaseda povodom specijalnih slučajeva koje je u stanju da "osudi" samo na moralnoj osnovi bez dalekosežnijih ili pravnih konsekvenci²⁸.

Analiza aktuelnog Etičkog kodeksa AAA iz 1998. godine

Struktura i stil teksta Etičkog kodeksa iz 1998. godine su, razumljivo, veoma formalni. Tekst sadrži sedam strana (uključujući opšte reference i one na druge kodekse)²⁹. Podeljen je na sledeća poglavlja:

²⁷ AAA Committee on Ethics, www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm

²⁸ videti: Janet E. Levy. 1993. Anthropological Ethics, Thoughts from the front line, *AAA Newsletter* 35 (2): 5; Susan N. Skomal. 1993. The Ethics of Fieldwork, *AAA Newsletter* 34 (7): 26.

²⁹ www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm

Tekst počinje Preambulom – u okviru koje se ukazuje na kompleksnu poziciju antropologa/škinje kao istraživača/ice u odnosu na (terensko) istraživanje: "...antropolozi/škinje kao istraživači/ce, profesori/ke i praktikanti/kinje discipline, članovi/ice su različitih zajednica od kojih svaka ima sopstvene moralne vrednosti ili etičke kodekse. Antropolozi/škinje imaju moralnu obavezu kao članovi/ce različitih grupa kao što su porodica, religija, profesija, itd. Oni/one pored ovih imaju i obaveze prema disciplini kojoj pripadaju, širem društvu i kulturi kao i ljudskoj vrsti, drugim vrstama i sredini. Štaviše, prilikom rada na terenu može doći do uspostavljanja bliskih odnosa sa osobama ili životinjama sa kojima se radi, što stvara dodatne razloge za razmatranje etičkih pitanja"³⁰.

Sledi Uvod – u okviru kojeg se specifikuje polje antropološkog istraživanja, mogućnost primene antropološkog znanja kao i opasnosti koje s tim idu; ukazuje se i na zadatke i ciljeve AAA u kontekstu primene antropološkog znanja: "...kao glavna organizacija koja reprezentuje celokupnu širinu antropologije, Američka antropološka asocijacija polazi od pozicije proizvodnje i upotrebe znanja (preko objavljivanja, školovanja kadrova, razvijanja različitih programa kao i razvojnih strategija) ljudi širom celog sveta, prošlosti i budućnosti; tokom generacija, antropološko znanje je prolazilo kroz dinamičan proces koristeći različite pristupe i zbog moralnih i praktičnih razloga proizvodnja i upotreba znanja bi trebalo da bude razmotrena u etičkom smislu... zadatak Američke antropološke asocijacije jeste da razvije sve aspekte antropološkog istraživanja i da podstiče širenje antropološkog znanja kroz publikacije, školovanje, javnu edukaciju i primenu. Važan deo ovog zadatka sastoji se u pomaganju pri edukaciji članova AAA u vezi sa etičkim obavezama i izazovima koji su povezani sa procesom proizvodnje i upotrebe antropološkog znanja".

Istraživanje – ovaj deo Kodeksa, verovatno najbitiniji u kontekstu motiva i namere njegovih autora, podeljen je na tri nivoa (etičke) odgovornosti koju antropolog/škinja kao istraživač/ica ima, a to su: "...antropolozi/škinje kao istraživači/ce moraju biti otvoreni/e u vezi s namerama, potencijalnim kontaktima i izvorima podrške za istraživačke projekte s finansijerima, kolegama, proučavanim osobama i onima od kojih dobijaju informacije, kao i sa relevantnim grupama koje su povezane s istraživanjem. Od istraživača/ica se očekuje da se rezultati njihovih istraživanja upotrebljavaju u odgovarajućem obliku. Od istraživanja se očekuje da budu etična bez obzira na izvore finansiranja (javne ili privatne) ili njihovu svrhu... istraživači/ce moraju biti upoznati/e s opasnošću etičkih kompromisa kao uslova za sprovođenje istraživanja".

Ovaj segment se potom deli u tri podceline:

³⁰ Celokupan teks je dostupan na sajtu AAA (www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm)

A. odgovornost prema ljudima i životinjama s kojima antropolozi/škinje kao istraživači/ce rade, kao i za kulture koje su predmet proučavanja: "...antropolozi/škinje-istraživači/ce prvenstveno imaju moralnu obavezu prema ljudima, vrstama i građi koju proučavaju kao i prema ljudima s kojima rade. Ove moralne obaveze uključuju:

- suzdržavanje od nanošenja bola i nepravde, podrazumevajući činjenicu da se znanje perpetuira i menja, i da može pozitivno ili negativno uticati na proučavane ljude i/ili životinje

- poštovanje blagostanja ljudskih i ne-ljudskih jedinki

- rad na dugotrajnoj konzervaciji arheoloških, fosilnih i istorijskih svedočanstava

- aktivno konsultovanje s proučavanim individuama i grupama s ciljem uspostavljanja odnosa koji bi trebalo da bude koristan za sve učesnike istraživanja

B. odgovornost prema obrazovanju i nauci: "...bavljenje potencijalnim etičkim problemima bi trebalo da bude deo svakog istraživačkog predloga... antropolozi/škinje kao istraživači/ce nose odgovornost za integritet i reputaciju njihove discipline, obrazovanja i nauke. Istraživači/ce su zavisni od opštih moralnih pravila naučnog i prosvetnog ponašanja... oni/e moraju ozbiljno razmotriti sve razumne zahteve za pristup njihovim podacima ili bilo kojoj vrsti građe koja je povezana sa njihovim istraživanjem. Takođe moraju da učine potreban napor kako bi osigurali prezervaciju njihove istraživačke građe radi korišćenje u budućim pokolenjima."

C. odgovornost prema javnosti: "...antropolozi/škinje-istraživači/ce moraju da učine svoja istraživanja dostupnim sponzorima, studentima/kinjama, doniocima/teljama odluka i svim drugim ne-antropolozima/škinjama. U tom smislu ona moraju biti istinita; autori/ke nisu odgovorni za činjenični sadržaj svojih izveštaja ali moraju da imaju u vidu i društvene i političke implikacije informacija koje šire. Moraju učiniti sve što je u njihovoj moći da obezbede da svaka informacija bude dobro/pravilno shvaćena, propisno kontekstualizovana i odgovorno primenjena".

Poslednju celinu osnovnog teksta Kodeksa čini Podučavanje – ovaj deo teksta referira na sam proces sprovođenja istraživanja u etičkom kontekstu, kao i na potrebu za što ispravnijim i moralno što neutralnijim "obučavanjem" sudenata/tkinja kao istraživača/ica; u njemu se, dakle, implicira odgovornost prema studentima/kinjama kao istraživačima/icama od strane predavača/ica i mentora/ki, odnosno legitimne akademske zajednice koja legitimizuje buduće članove obrazujući i obučavajući ih. Primera radi, ovde navodimo dve smernice:

- predavači/ce i mentori/ke treba da u svojim programima spreče diskriminaciju na osnovu pola, materijalnog statusa, rase, klase, političkih ubeđenja, invaliditeta, religije, etničkog porekla, nacionalnog porekla, seksualne orijentacije, dobi ili bilo kojeg kriterijuma koji je nevažan za akademski učinak

-predavači/ce i mentori/ke treba da se klone mogućih sukoba interesa koji mogu rezultirati prilikom uspostavljanja seksualnih odnosa sa studentima/kinjama i istraživačima/icama. Trebalo bi da izbegavaju seksualne veze sa studentima/kinjama i istraživačima/cama za čiju su edukaciju i profesionalnu obuku u svakom smislu odgovorni

Kodeks sadrži i Prilog – u okviru kojeg se ukazuje na spoljašnje faktore prema kojima su antropolozi/škinje kao istraživači/ce odgovorni/e; ovde se prvenstveno misli na celokupno društvo u smislu studenata/tkinja, kolega/inica finansijera i svih drugih ne-antropologa/škinja i potencijalnih korisnika/ca istraživanja koja antropolozi/škinje sprovode: "...jednake etičke smernice se odnose na primenu celokupnog antropološkog delovanja; u tom smislu antropolozi/škinje moraju biti otvoreni za finansijere, kolege/inice, osobe koje proučavaju ili od kojih dobijaju informacije kao i za potencijalne izvore podrške svog rada. Primenjeni/e antropolozi/škinje moraju objavljivati rezultate svojih istraživanja u doglednom vremenu. U situacijama u kojima je antropološko znanje primenjeno antropolozi/škinje nose odgovornost i moraju biti spremni/e i otvoreni/e u vezi s proverom njihovih rezultata".

Na kraju teksta, u Epilogu se naglašava propedeutički karakter kodeksa, u okviru kojeg se AAA jasno ograđuje od bilo kakve vrste propisivanja krivice za eventualno ne-etičko ponašanje; naglašava se i potencijalni polemički karakter kodeksa kao i plodnost jednog takvog polja za preispitivanje šireg antropološkog delovanja.

"Skriveni" teorija i metod

"Zajednički napadi na antropologiju traju duže od decenije, na objektivnost (Rosaldo), nauku (Sheper-Hughes), pojam istine (Tyler), generalizovanje svake vrste (Abu-Lughod), bavljenje etnografijom (Dwyer), kao i na samu etnografiju kao oblik zapadnog kolonijalizma (Asad). Ovi napadi ne dolaze od neke sporedne grupe već od veoma poznatih antropologa. Zašto bi toliko antropologa napadalo samu osnovu svoje discipline? U početku sam mislio da ti napadi dolaze od ljudi koji imaju agendu poput moje, a različite pretpostavke kako da je ostvare. Sada shvatam da se radi o potpuno drugačijem planu – da se antropologija transformiše od discipline zasnovane na objektivnom modelu sveta u disciplinu zasnovanu na moralnom modelu sveta".³¹

Ukoliko se u tekstu relativno kratkog etičkog kodeksa, namenjenog da ponudi opšti okvir smernica i uputstva za rešavanje moralnih dilema do kojih dolazi prilikom terenskih istraživanja, nađe stavka koja ne predstavlja sugestiju za moralni već za teorijsko–metodološki izbor, neophodno je zapitati se da

³¹ Roy D'Andrade. 1995. Moral Models in Anthropology, in: Objectivity and Militancy: A Debate, *Current Anthropology*, Volume 36(3), June:399.

li se na taj način otvara polje koje sugeriše "prikrivene" teorijsko–metodološke stavove.

Razmatrajući sadržajni i pojmovni okvir teksta Kodeksa dolazimo do šire - definicije antropologije koja se određuje kao: "multidisciplinarno polje nauke i znanja koje uključuje proučavanje sa svih aspekata ljudske vrste – arheološkog, biološkog, lingvističkog i sociokulturnog; antropologija ima korene u prirodnim i društvenim naukama kao i u humanistici".

U tekstu se dalje kaže da AAA polazi sa pozicije proizvodnje i upotrebe antropološkog znanja i da shodno tome ima za zadatak da razvije što bolji koncept terenskih istraživanja. Kako su teorijsko–metodološki koncepti u antropologiji tokom njene istorije imali nepredvidiv i dinamičan proces, profesionalna etika bi trebalo da predstavlja nešto neutralno i nezavisno u odnosu na škole i pravce mišljenja u antropologiji. Međutim, to nije bio slučaj. Pitanja etike su preciznije naglašena tek u drugoj polovini dvadesetog veka kada je antropologija u Americi bila uveliko uspostavljena i konstituisana na vrednostima prethodnih epoha i s nasleđenom kolonijalnom krivicom.

Kako je niz polemika doprinio promišljenijem i opsežnijem sagledavanju problema etnografskog realizma, etnografskog metoda i postmodernizma koji je preispitao vrednosti i narative na kojima je antropologija verovala da je večno utemeljena, etika je sve više izbijala u prvi plan metodoloških kontroverzi.³² Dovodeći u pitanje narative koji su proizvedeni u teorijsko–metodološke svrhe, postmodernizam je doveo u pitanje i sopstvenu poziciju – poziciju onog koji preispituje. Otvarajući mogućnost i preporučujući refleksiju kao jedan od neizbežnih mehanizama prilikom eksteriorizacije antropološkog znanja kroz rezultate terenskih istraživanja i objavljivanje teorijskih članaka, savremeni američki akademski diskurs je na prvo mesto stavio antropologa/škinju, pa tek onda onog koji je predmet njegovog/njenog istraživanja. Zašto je došlo do "zamene uloga"? Ili: da li je do te zamene uopšte došlo? Iako je predmet antropološkog proučavanja – društveni subjekt, čovek u najširem značenju – uglavnom bio prioritet, pozicija antropologa/škinje kao "drugoplasiranog prioriteta" ostala je nepromenjena. Predmet antropološkog interesovanja i dalje je isti ali je interesovanje za preispitivanje načina na koji se taj predmet proučava drugačije. Dakle, jedina razlika koja je dovela do toga da danas uočavamo ovu "zamenu uloga" leži u višem (kvalitetnijem!?) stepenu osvešćenosti antropologije koja je preispitivanjem uspela da ukaže na značaj pozicije sa koje i u odnosu na koju se govori, proizvodi, konstituiše ili determiniše znanje, svest i/ili značaj proučavanog. Upravo je to tačka u kojoj se susreću etičke dileme i etička pitanja u američkoj antropologiji danas. U tom

³² O političkoj genezi metodoloških problema u antropologiji druge polovine XX veka, posebno o genezi krize sazajne reprezentacije iz krize političke reprezentacije, pogl. Milenković, n.d., posebno str. 88-126.

smislu etika može biti relevantno teorijsko–metodološko pitanje a ne samo pitanje morala pojedinca/ke ili kolektiva.

Potencijal etike – kao discipline koja artikuliše, razmatra i u slučaju kodeksa propisuje/sugeriše širi skup vrednosti ljudskog, dobrog ili lošeg – da bude implicitno teorijski zasnovana pretpostavkama same akademske kulture koju pokušava da kodifikuje, ili da utiče na metodologiju istraživanja u nekoj usko specifikovanoj sferi discipline poput terenskog rada, može biti veoma veliki. Naime, ukoliko se etičkim kodeksom uspostavlja nekakav sistem moralnih vrednosti koje je antropolog/škinja prilikom sprovođenja istraživanja, dužan/na da poštuje i/ili ispunjava, postavlja se pitanje u odnosu na šta/na koga se taj sistem vrednosti uspostavlja. Prema samom tekstu kodeksa i načinu u odnosu na koji njegovi donosioci uspostavljaju kriterijume za primerno vladanje antropologa/škinja referira se na opšta mesta ljudskosti i ljudskih prava. Kodeks dakle ima globalni karakter – on teorijski definiše karakter zajednice U pokušaju da prema svojim subjektima budu što "pošteniji" i "pravedniji", antropolozi/škinje su dužni/e da se prema njima ophode u odnosu na moralni sistem vrednosti uspostavljen od strane njihovih univerziteta, mentora/kinja, vlada, finansijera, kultura, itd. "...zbog činjenice da se antropolozi/škinje mogu naći u kompleksnim situacijama i zavisiti od više etičkih okvira, Etički kodeks AAA nudi okvir – a ne čvrstu formulu – za donošenje ovakvih odluka. Antropolozi/škinje imaju obavezu da budu upoznati/e sa etičkim kodeksima povezanim sa njihovom profesijom".³³

Možemo li onda etičke kodekse shvatiti kao potencijalne mehanizme za proizvodnju metodoloških postupaka koji bi odgovarali prethodno teorijski definisanim zajednicama na koje se odnose? Ova relativizacija nije usmerena u nepoznatom pravcu. Naime, jasno je da autori/ke kodeksa već na nivou krypto-relativizma podrazumevaju nelegitimnost realističkog stanovišta koje naučnu praksu smatra izdvojenom u odnosu na stvarnost u kojoj obitava. Upravo ukazujući na kompleksnost pozicije antropologa/škinje kao istraživača/ice i sami se svrstavaju među eksternaliste. S obzirom da iz namene samog kodeksa sledi da etnografski metod nije nezavisan od referentnih okvira, postavlja se pitanje mogućnosti etičkog okvira da ostane nezavisan prilikom sprovođenja terenskog istraživanja. Da li su okviri koje nude etički kodeksi jednako "osetljivi" i "zavisni" kao i antropolozi koji se prema tekstu samog kodeksa nalaze u kompleksnim i "s etičke tačke gledišta osetljivim" situacijama? Jasno je da jesu. Ipak, da li je moguće utvrditi i na koji način? Ukoliko uzmemo u obzir deo teksta aktuelnog kodeksa koji se odnosi na istraživanje odnosno na odgovornost antropologa kao istraživača prema javnosti, nailazimo na sledeće uputstvo: "...antropolozi/škinje mogu birati između pozicije rasprostranjivanja/širenja rezultata istraživanja ili pozicije zastupanja. Ovo predstavlja njihovu individualnu odluku a ne moralnu obavezu".³⁴

³³ www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm

³⁴ www.aaanet.org/committees/ethics/ethcode.htm

Ako bi pozicija zastupanja ili širenja/rasprostanjivanja znanja podrazumevala političke konotacije a predstavljala stvar izbora – što je legitimno – kako jedna takva smernica može biti označena kao "individualni izbor" u tekstu koji pretenduje da bude profesionalni kodeks? Kako posmatrati individualni izbor (političkog) zastupanja interesa dela zajednice koju proučava (religijske organizacije, političke grupe, itd.) koja ugrožava ljudska prava ili prava manjina? Da li je u tom slučaju primena antropološkog znanja i rezultata istraživanja etički legitimna ili je za osudu od strane asocijacije kojoj taj antropolog pripada? Ako je preko etičkog kodeksa moguće ostaviti prostor za individualni teorijsko–metodološki izbor, onda bi sugerisanje moralnih izbora moglo predstavljati stvar nametanja i potencijalne predeterminacije od strane dominantne grupe koja ga propisuje u odnosu na sopstvene sisteme vrednosti i autoritete na koje se poziva.

Uprkos programskoj uopštenosti, ključne smernice Kodeksa u izvesnom smislu ipak anticipiraju situaciju koju će antropolog zateći na terenu. Referirajući na domen ljudskih prava sa kojima moramo upoznati naše neupućene proučavane, u izvesnom smislu ograničavamo polje mogućeg istraživačkog manevarisanja. Sasvim je realistično zamisliti situaciju u kojoj će proučavani baš zahvaljujući tome što su na svaki mogući način upoznati sa procesom antropološkog istraživanja koje se nad njima sprovodi iz nekog razloga usmeravati, sabotirati ili obesmiliti isto.³⁵ Na taj način prestaje da bude bitno da li nas informanti obmanjuju već se možemo zapitati zašto nas informanti obmanjuju – čime smo unapred u teorijsko–metodološkom smislu ograničili domete istraživanja na reakcije proučavanih na to kako je istraživanje dizajnirano?!

Ukoliko etičkim kodeksom specifikujemo ili bar na neki način odredimo ponašanje antropologa na terenu dajući mu uputstva na koji način da se ophodi prema proučavanima, sa čime sve da ih upozna i kako (sme ili ne sme) da ih privoli na saradnju, time ćemo u određenom smislu specifikovati i metod istraživanja. Time ćemo, nenamerno ali skoro sigurno, ugroziti potencijalnu autorsku intuiciju istraživača i unapred, "u ime etike" odrediti metod istraživanja i skoro izvesno osiromašiti rezultat istraživanja. Delimo uverenje da postoji mogućnost dolaska do izvanrednih rezultata sprovedenih u neskladu s preporukama iz Kodeksa, mada se istovremeno dvoumimo da li je moguće na osnovu rezultata dobijenih na takav način pomoći ljudima o kojima se govori

³⁵ U istorijskoj perspektivi, ovaj problem je bio posebno relevantan u slučajevima u kojima su istraživači koristili profesionalne, "ključne" informante. Za čuvene primere pogl. Dean, John P. and William Foote Whyte. 1958. How Do You Know If the Informant is Telling The Truth? *Human Organization* 17, 2: 34-38; Salamone, Frank. 1977. The Methodological Significance of the Lying Informant. *Anthropological Quarterly* 50:117-124 ili Nachman, Steven R. 1984. Lies my informants told me. *Journal of Anthropological Research* 40, 4: 536-555.

na isti način na koji im se može odmoći prilikom etički doslednog istraživanja.³⁶

Što se tiče načina na koji kodeks tretira rezultate istraživanja, ponovo možemo govoriti o sličnim implikacijama. Ukoliko je neko istraživanje usklađeno s kodeksom koji postavlja granice ponašanja antropologa, logično je pretpostaviti da će i rezultati u istom ili bar u izvesnom smislu biti ograničeni, u smislu predeterminacije istraživanja. Ukoliko kodeks upućuje na različite etičke norme kojih prilikom teorijskog uobličavanja i objavljivanja rezultata antropolog/škinja mora biti svestan/na i u odnosu na koje se mora upravljati, na koji način onda tumačimo činjenicu da se etički "čistim" istraživanjem ipak može naneti šteta proučavanima? Informacije koje sadrže antropološke studije, kao i teorijska stanovišta na kojima se zasnivaju uprkos etičkim standardima mogu, prilikom javnog objavljivanja, naneti štetu pripadnicima proučavane zajednice, bilo kolektivno ili individualno; ako se etičkim kodeksom antropolozi/škinje kao istraživači/ce ne obavezuju u smislu prava na objavljivanje podataka odnosno činjenica na koje su tokom terenskog istraživanja naišli, kako će se onda obavezati na doslednost kodeksu ukoliko objave činjenice ili uspostave teorijski okvir koji može naneti štetu proučavanima. U ovoj paradoksalnoj situaciji kakvu sugeriše, kodeks deluje problematično pa i komično.

Ako kodeks ne obavezuje, ne propisuje, ne osuđuje i ne definiše metod niti teorijske rezultate istraživanja, ako je savesti antropologa/škinja ostavljeno da odredi kako, na koji način i čime će usloviti svoje istraživanje, koja je onda svrha pisanja i menjanja odrednica kodeksa? Kodeks iz 1998. godine je modifikovana verzija prethodna dva – to znači da je etička artikulacija istraživanja posle Drugog svetskog rata do danas doživela izvesne modifikacije, što je razumno predvideti i u vezi s budućim verzijama.³⁷

Pitanje da li etički kodeksi mogu razrešiti moralne dileme nezavisno od konteksta u kojem se istraživanje sprovodi jednako je ozbiljno koliko i pitanje tretmana metoda i rezultata istraživanja u okviru teksta kodeksa. Etički kodeks pretpostavlja jedan opšti okvir smernica i uputstava namenjenih antropolozima/škinjama. Shodno karakteru istraživanja, nije moguće predvideti sve moralne dileme s kojima se istraživači/ce mogu suočiti, pa pretpostavljamo da je to razlog zbog kojeg u tekstu kodeksa nije moguće pronaći opis ni jedne si-

³⁶ U vezi s tom dilemom pogl. tekst Simonović i Milenkoća u ovoj svesci – rešavanje društvenih problema ili njihovo "lečenje" putem "kliničkog" pristupa akcione antropologije podrazumevalo je upoznatost proučavanih s ciljevima istraživanja.

³⁷ Neophodno je podsetiti na činjenicu da ovde govorimo o američkoj antropologiji i etici unutar nje. Australijska, francuska i nemačka antropologija i etnologija imaju sopstvene etičke kodekse koji su znatno drugačiji od američkog – upoređivanje njihovih sadržaja s američkim bi donelo još korisnije nazore, ali to je tema za mnogo šire i opsežnije istraživanje.

tuacije. Budućim istraživačima/cama se samo predočava činjenica da će se u toku istraživanja često nalaziti u situacijama koje će zahtevati donošenje moralnih odluka, a kodeksom im se stavlja na znanje da bi sprovođenje tih odluka trebalo uskladiti sa neutralnim i opštim etičkim principima. Tako normativni karakter kodeksa postaje fluidan i iscrpljuje se u bezbrojnim singularitetima, naknadno podložnim interpretacijama Komiteta.

Pošto se kodeksom ne specificuju situacije u okviru kojih se donose moralne odluke, da li se onda može specificovati način na koji bi one trebalo da budu donesene. S obzirom da kodeks naginje opštem i neutralnom kada upućuje na etiku, odgovor na postavljenu dilemu bi bio negativan. Ako ne možemo definisati sve etičke situacije u kojima se antropolog/škinja mogu naći onda sledi da ne možemo mimo konteksta (tih ne-definisanih situacija) definisati ni karakter njegove/njene potencijalne odluke. Kodeksom se – nedvosmisleno – upućuje na moralni karakter odluke ali se njegovim opštim karakterom ne upućuje na posebne kontekste u kojima se odluke neminovno donose. Ova dilema može biti vrlo problematična u situacijama u kojima metodologija istraživanja zavisi od moralne situacije čije razrešenje, u skladu s kodeksom može biti paradoksalno po same rezultate istraživanja. Ukoliko smo u situaciji da u skladu s etičkim kodeksom donesemo odluku koja će na svaki predvidivi način zaštititi proučavane, informisanjem proučavanih o namerama istraživanja uticaćemo na stepen i tipove njihovog performiranja kulture, i time trajno izmeniti rezultate istraživanja na nivou banalne istraživačke greške. Posmatrano na ovaj način, pitanje opšteg karaktera kodeksa i mogućnosti rešavanja etičkih dilema se čini zavisnim u odnosu na kontekst istraživanja, pa se time format i namena kodeksa ponovo može dovesti u pitanje.

Pels smatra da bi etiku, tokom neprestane profesionalizacije antropologije, trebalo svesti na "doslednu reprezentaciju Drugosti" u svrhu dostizanja akademske autonomije, neizbežno determinisane pokušajem da se dostigne vladajuća pozicija "pravednih eksperata". Shodno ovakvom stanovištu etički kodeksi predstavljaju opšte istraživačke, a ne samo etičke smernice, zbog toga što svojim sadržajem impliciraju Drugost u odnosu na koju se moramo postaviti što "ispravnije", "pravednije" itd. Implicirajući Drugost nužno impliciramo i sopstvenu poziciju, pa buduće istraživanje činimo potencijalno zavisnim u odnosu na tu implikaciju. Ako je slika Drugosti stvorena u odnosu na sliku o samom sebi ili obrnuto, onda će i naša etička slika potencijalne Drugosti biti proizvod ove zavisnosti.

U debatama koje su na temu etike pokrenute u američkoj antropologiji uglavnom se govori o potencijalno nemoralnom nasilju nad proučavanima koji su pripadnici/e neki drugih kultura, religija ili sistema vrednosti, dok se vrlo malo pažnje upućuje radu etnologa/nativnih antropologija, u smislu u kojem se veliki procenat antropoloških istraživanja sprovodi u "domaćoj" sredini. Etički kodeks prema svojoj strukturi pretpostavlja neku vrsu univerzalnosti, u

smislu širine polja na koje se odnosi, pa bi prema tome trebalo da se odnosi na bilo koju vrstu istraživanja u antropologiji. Ali i ovim povodom Kodeks je opterećen dvostrukim standardom, posebno pri tretmanu profesionalnoj etici zanimljivih problema u vezi s urbanom i/ili nativnom antropologijom. Ako se, u istorijskom smislu, svest o etičkoj osetljivosti onih koje proučavamo javila u odnosu na preispitivanje ranijih epoha kroz koje je američka antropologija prošla definišući se u odnosu na Drugog kako i da li se ona danas može etički odrediti u odnosu na situacije u kojima se antropolog može osećati istim u odnosu na svoje proučavane. Pretpostavljam da bi ovakav način posmatranja proizveo pluralizam etičkih kodeksa koji bi, opet, mogao biti potencijalno štetan za zajednicu. Konkretno, verovatno bi doveo do podele na "etnologue" i "antropologe" u registru u kojem bi čitavo teorijsko–metodološko bogatstvo discipline bilo žrtvovano klasifikaciji unutar disciplinarnе zajednice na one koji dele i one koji ne dele identitete s proučavanima.

U zavisnosti od odnosa antropologije prema sopstvenom socijalnom (ne)angažmanu zavisice i njen odnos prema etici. S obzirom da je odluka o primeni akademskog angažmana u društvenoj praksi stvar individualnog izbora, možemo li da tvrdimo da je i neka konkretna etika pitanje akademskog/teorijskog izbora. Ukoliko bismo etiku tretirali kao kodifikaciju (uz prethodno razmatranje) neke univerzalne, neupitne, kulturno-nespecifične i opšte ljudske kategorije, potreba za etičkim kodeksima bi postala izlišna. Ali etički kodeksi postoje u vidu više-manje smislenih tekstova koje profesionalne asocijacije povremeno modifikuju i objavljuju, što ukazuje na činjenicu da je i profesionalni moral fenomen otvoreno podesan za etičku modifikaciju. Paradoksalno je samo to što etički kodeksi uglavnom referiraju na neupitnost etičkih vrednosti na koje se u datom kontekstu pozivaju. Ako možemo proizvesti i legitimisati znanje u službi politike kuće za čije potrebe i novac to činimo, onda možemo proizvesti i etiku kojom ćemo podržati i saobraziti proizvedeno znanje.

S obzirom na to da su objekti antropološkog proučavanja u stvari ljudski subjekti, i s obzirom na to da ih ima izvesnog smisla smatrati drugačijima u odnosu na objekte kojima se bave fizika, hemija ili astronomija, antropologija predstavlja jednu visoko rizičnu i senzitivnu humanističku disciplinu. Etički kodeksi bi trebalo da se bave nekom vrstom kontrole ovih osetljivosti kao i nekom vrstom osude potencijalnih prekršaja, međutim, pored ove eksplicitne i čisto humanističke dimenzije kodeksi mogu implicitno sadržati teorijsko–metodološke okvire u odnosu na koje se može proizvoditi (= pisati) antropologija. U tom slučaju se otvara nova teorijska dimenzija u okviru diskursa etike u antropologiji i postavlja pitanje moguće teorijsko–metodološke determinacije etičkim kodeksima. Mogu li etički kodeksi sadržati ne-eksplicitne upute za pisanje antropologije? Da li je metodološki postupak moguće odrediti etičkim kodeksom? Zašto i u odnosu na šta dolazi do modifikacije etičkih kodeksa?

Da li etički kodeksi mogu razrešiti etičke dileme nezavisno od konteksta? Ovo su samo neka od pitanja koja ću pokušati da pokrenem u okviru ovog rada i koja se nužno otvaraju i kriju "iza scene" onoga što stoji pod odeljkom etika i etički kodeksi u antropologiji.

Proizvodnjom različitih tipova etičkog diskursa, od objavljivanja etičkih kodeksa do debata koje oni pokreću, neprimetno se proizvodi i pozadinski neupitan narativ o etici, čime se otvara i pitanje regulativnog ideala discipline – ako smo do sada imali istinu i/ili mir, da li u budućnosti možemo očekivati etiku kao regulativni ideal discipline? Ipak, malo je verovatno da će toliko razućenu disciplinu ikada odlikovati jedinstven regulativni ideal. Odgovor treba potražiti u drugom registru.

Podrazumevajući da antropolozi svoje teorijsko–metodološke nedoumice i probleme treba da koriste u didaktičke i praktične svrhe, a imajući u vidu da već postoje etički kodeksi nastali u okvirima demografski različitih antropoloških centara, u nedoumici smo – možemo li očekivati dalju diversifikaciju po još raznorodnijim dimenzijama i nastanak različitih etičkih kodeksa prilagođenih, na primer, specifičnim teorijskim orijentacijama? Ili onih prilagođenih identitetskim preferencijama istraživača? Postoji mogućnost da etički kodeksi postanu predmet ozbiljnijeg antropološkog istraživanja kako bi se antropologija jednog dana strateški specifikovala za pitanje i pisanje etičkih kodeksa. Tako bi antropologija mogla biti iskorišćena kao disciplina koja po potrebi istražuje određene sektore društva, institucija i struktura i nudi im svoje usluge pri pisanju za njih specifičnih, kastomizovanih, etnografski informisanih etičkih kodeksa. U tom slučaju, etički diskurs antropologije mogao bi proizvesti primenjene antropologe kao eksperte za odnos etičkih pitanja i kulturne promene. Ako bi moral postao najnoviji regulativni ideal discipline, antropolozi bi u tom slučaju mogli da postignu veći ugled u društvu, a shodno tome i jači uticaj na isto.

Da sumiramo – umesto da se magijski i nevešto legitimiše kao profesija uspostavljanjem teorijsko–metodološki opterećenog etičkog kodeksa (čija je primena kontraindikovana) antropologija, budući poslovичno zainteresovana za kulturne ratove, identitetske dileme i implikacije kolektivnih klasifikacija, može da izgradi profesionalni status tako što će da ponudi usluge kastomizacije etičkih kodeksa drugim zanimanjima/profesijama. Na taj način, primena antropologije bila bi učitana u novootkriveno interdisciplinarno polje na kojem se primenjena etika susreće s analizom kulture.

Bojan Tepavčević and Miloš Milenković

Anthropology and/as an applied ethics:
*Theory and methods "hidden" in the Code of Ethics
of the American Anthropology Association*

In the context of the forthcoming reactivation of the Serbian Ethnology and Anthropology Association and the normalization of the work of professional associations, as well as their occasional adoption of their ethical codes in Serbia, we are analyzing the Code of ethics of the world's largest professional anthropological association – that of American Anthropological Association (AAA). Starting from the assumption that ethic codes are not "pure" moral algorithms of what is desirable/correct, but that they are laden by "hidden" theoretical and methodological assumptions, whether by their direct authors, or on the level of the tacit disciplinary knowledge, we are examining what can Serbian ethnological/anthropological community learn out of the genesis, structure, function and critique directed at AAA Code of Ethics. We are also considering the thesis that such codes could be approached as legitimizing narrative practices, not unlike those of magic, through which the discipline is attempting to transform itself from the status of fluid and generally socially unrecognized (and even obscure) occupation into a generally recognized, formally licensed and respectable profession. We suggest for anthropology in Serbia to construct its professional status by forming an alliance with applied ethics offering the services of customization of ethic codes to other professions, through cultural analysis of moral decision-making, instead of legitimizing itself by a contradictory code of ethics, burdened with hollow magic principles and theoretical and methodological issues.

Key words: ethic code, AAA, methodology, "hidden" theory and method, professionalisation, applied ethics

Bojan Tepavčević et Miloš Milenković

Anthropologie et/comme éthique appliquée
*La théorie et la méthode "cachées" dans le code éthique de
l'American Anthropology Association*

Dans le contexte du redémarrage imminent de la Société d'anthropologie et d'ethnologie serbe, de la normalisation du travail au sein des associations professionnelles en Serbie, y compris l'adoption occasionnelle de leurs codes éthiques respectifs, nous procédons à une analyse du code éthique de la plus grande association professionnelle du monde dans le domaine de l'anthropologie: celui de l'American Anthropology Association (AAA). En partant du présupposé que les codes éthiques ne constituent pas des algorithmes moraux "purs" préconisant les démarches souhaitables/correctes à adopter, mais qu'ils se voient enrichis/encombrés de présupposés théoriques et méthodologiques "cachés", qu'il s'agisse de ceux sous-entendus par leurs auteurs ou de ce-

ux reconnus implicitement par toute la communauté professionnelle, nous analysons ce que la communauté ethnologique/anthropologique en Serbie peut apprendre à partir de la genèse, structure, fonction et des critiques adressées au code éthique de l'AAA. Par ailleurs, nous envisageons l'hypothèse suivant laquelle le code éthique des associations anthropologiques représente une pratique narrative légitimatrice qui, à l'instar des pratiques magiques, vise à transformer le statut de la discipline en faisant d'un métier fluide, socialement méconnu, voire obscur, une profession généralement reconnue, officiellement approuvée et respectable. Nous proposons à l'anthropologie serbe de ne pas investir de vains efforts dans la création d'un code éthique encombré, à l'usage contre-indiqué, en vue de poursuivre sa légitimisation par le biais de formules magiques mal tournées; plutôt, il s'agit pour elle d'affirmer son statut professionnel en formant une alliance avec l'éthique appliquée, afin de pouvoir offrir à d'autres professions des codes éthiques personnalisés sous forme d'une analyse culturelle de la prise de décisions morales.

Mots-clés: code éthique, AAA, méthodologie, théorie et méthode "cachées", professionnalisation, éthique appliquée